

János Erdödy

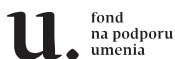
VÝMENA
STRÁŽÍ
NA OCEÁNE

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Copyright © János Erdödy 1979, 1984, 2018
Cover design © Lubica Končeková 2018
Translation © Ján Dömök
Slovak Edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk; www.vsss.sk

Realizované s finančnou pomocou Fondu na podporu umenia

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV,
spol. s r. o.

János Erdödy: Výmena stráží na oceáne
Z maďarského originálu Örségváltás az óceánon, Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest 1979
preložil Ján Dömök
Ilustrácie internet
Zodpovedná redaktorka Zuzana Hud'ová
Obálka, grafická úprava a sadzba Lubica Končeková
Tlač P+M, s. r. o., Turany
Vydanie druhé, vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov prvé
Vytlačené na Slovensku

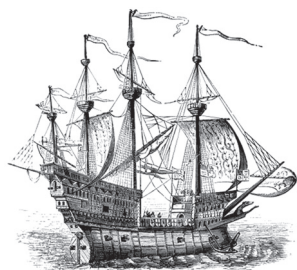
ISBN 978-80-8202-035-2

VÝMENA
STRÁŽÍ
NA OCEÁNE

János Erdödy

VÝMENA
STRÁŽÍ
NA OCEÁNE

PREDOHRA

1

Rok 1527 sa stal pre cisára a španielskeho kráľa Karola V., najsilnejšieho vládcu vtedajšieho sveta, pamätný pre dve udalosti, ktoré nasledovali po sebe v priebehu dvoch týždňov. Prvou z nich bolo, že sa jeho vojskám 6. mája podarilo obsadiť Rím, čím bola zlomená vojenská a politická moc pápeža, a zároveň sa rozpadla mocenská aliancia, organizovaná pápežom Klementom VII. proti cisárovi. Alianciu tvorili Miláno, Benátky, Francúzsko a pápežská Svätá liga. Druhou udalosťou bolo narodenie Karolovho syna 21. mája. Následníkovi trónu dali meno Filip, neskôr vládol ako Filip II.

Obidve správy znamenali veľkú úľavu. Na jednej strane bol zabezpečený následník trónu, na druhej strane sa rozpadla aliancia. Najväčším a najnebezpečnejším nepriateľom španielskeho kráľovstva a nemecko-rímskeho cisárstva v tých časoch bol najsilnejší člen aliancie, francúzsky kráľ František I. Pred necelými dvoma rokmi ho už síce porazili, znovu sa však pozbieral, porušil mierovú zmluvu a spolu so svojimi spojencami zaútočil na Karola.

2

Vtom čase mal Karol takmer dvadsaťosem rokov, už jedenásty rok bol španielskym kráľom a osem rokov aj cisárom. Od útlej mladosti musel bojovať o moc, hoci po svojom otcovi bol už od kolísky uchádzačom o španielsky trón. Po matke, nazývanej čoraz častejšie Johana Bláznivá, ho čakalo panstvo nad Neapolom, ktorý tvoril súčasť aragónskeho majetku, a vláda nad územiaми v Novom svete, ktoré obsadili španielske vojská. Po starej mame z otcovej strany, Márii Burgundskej, mal zasa byť

Francúzsky kráľ František II.

budúcim pánom nizozemských dŕžav. Táto ríša, ktorá sa skladala z voľných zväzkov, pozostávala z troch častí a rozprestierala sa v troch kútoch Európy. Keď sa však Karol po smrti svojho starého otca, cisára Maximiliána, pomocou úplatkov a diplomatických machinácií nechal zvoliť za cisára, veľká moc, ktorá vyplývala z cisárskej koruny, pôsobila ako zjednocujúci prvok obrovskej ríše. Zároveň vyvolávala nepriateľstvo na život a na smrť. Kvôli talianskym dŕžavám bolo treba neustále bojovať proti pápežovi a proti veľkým talianskym štátom, Nizozemsko bolo zasa predmetom sporu s Francúzmi; súperenie o zaoceánske kolónie onedlho postavilo Karola, ešte väčšmi však jeho následníka, aj proti Anglicku.

Karol jasne videl, že stredobodom, skutočným ohniskom kríz bude Nizozemsko. Toto malé, ale dôležité územie bolo vzhľadom na svoju zeme-pisnú polohu kľúčom k vznikajúcej a rozrastajúcej sa svetovej ríši, o vlád-covi ktorej sa v tom čase hovorievalo: „V jeho krajinách nezapadá slnko.“

Nizozemské územie medzi Francúzskom, ktoré si robilo nároky na burgundské dedičstvo, čoraz nevyspytateľnejším Anglickom a severone-meckými štátmi bolo rovnako vhodné na útok i obranu. Lákalo dobyvate-ľov a vládcov svojím vyspelým loďstvom, hodnotnou úrodnou pôdou, vyni-kajúcim priemyslom a bohatstvom obchodných miest.

A Karol sa cítil viac Burgund'anom než Španielom; počas celého svojho panovania strávil omnoho viac času v Nizozemsku než v Španielsku, do-konca raz celých jedenásť rokov ani len nevkročil na španielsku pôdu.

3

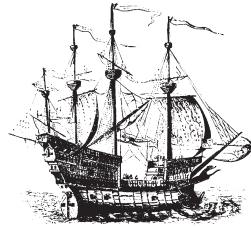
Aj potomka čakali veľké a ťažké úlohy. Malý Filip žil a rástol vo Valladolide a v iných španielskych mestách; vtedy ešte nejestvovalo nijaké stále španielske kráľovské sídlo. Na panovanie pripravovali Filipa vychovávateľa, so svojím otcom sa takmer vôbec nestretával. Bola to preňho škoda, lebo na rozdiel od otca rozprával iba po španielsky a la-tinsky; podľa jedného biskupa, ktorý zodpovedal za jeho vzdelávanie, pa-novník mal vedieť iba po latinsky. Jeho otec však hovoril piatimi jazykmi, síce nie bezchybne, ale plynne. Ináč sa Filipovi dostalo všestrannej výchovy: študoval právo, vojenské vedy, zemepis, dejepis, administratívu. Jeho vycho-vávateľa sa však starali predovšetkým o jeho bigotnú náboženskú výchovu, čo bolo pre Filipov neskorší vývoj veľmi charakteristické.

Karol V.

Cisár Karol aj v rokoch, keď bol syn Filip ešte dieťa, pokračoval vo svojom životnom štýle. Takmer nepretržite bol na cestách v rozličných častiach svojej ríše. Naďalej viedol svoju druhú vojnu proti francúzskemu kráľovi Františkovi I., ktorú potom v roku 1529 dočasne ukončil uzavretím mieru. Veľa sa zaoberal aj využívaním zaoceánskych kolónií. Udeľoval privilégia veľkým nemeckým bankovým domom a koruna sa náležitým spôsobom podieľala na zisku.

O d roku 1531 bolo treba čoraz väčšími dávať pozor na Anglicko. Slabé príbuzenské vzťahy medzi dvoma korunami sa uvoľnili a napokon i pretrhli: anglický kráľ Henrich VIII. sa rozviedol s manželkou Katarínou Aragóňskou, ktorá bola mladšou sestrou matky kráľa Karola, a teda jeho tetou. To, že si Henrich VIII. vynútil rozvod, zapríčinilo, že sa proti nemu postavil Rím: Henrich VIII. sa rozišiel s cirkvou, založil protestantskú anglikánsku cirkev a podľa jej zákonov sa oženil s novou, anglickou manželkou. Nebola to vôbec súkromná záležitosť. Henrich nevymenil manželku v nejakom milostnom zápale a nebol to pravý dôvod rozchodu s rímskou cirkvou. Jeho skutočným cieľom bolo urobiť z anglického kráľovstva vedúcu veľmoc európskych protestantských krajín a dŕžav. A na ceste k tomuto cieľu stáli dve veľké sily, ktoré tomu bránili: cisárska ríša a španielske kráľovstvo s podrobeným Nizozemskom. Spoločného panovníka týchto štátov, Karola V., legálne korunoval za cisára pápež Klement VII., ktorého kedysi v Ríme Karol hlboko pokoril, no neskôr sa uzmierili. Stalo sa to rok pred rozkolom medzi anglikánskou a rímskou cirkvou.

I. KAPITOLA

DVE MÁRIE A ICH MANŽELSTVÁ

1

Ked' panoval Henrich VIII. tridsiaty piaty rok, mal za sebou búrlivý život. Hoci bol ešte v plnom mužnom veku, mal 53 rokov, bol unavený a prenasledovaný strachom zo smrti, preto sa rozhodol, že usporiada nástupníctvo anglického trónu. Mal síce syna Eduarda, v roku 1544 mal sedem rokov, no chlapcovo zdravie bolo chatrné, bez vyhliadok na dlhší život. Prvé miesto v nástupníckom poradí patrilo nepochybne jemu, nedalo sa však vedieť, dokedy bude žiť. Henrich mal ešte dve dcéry: Máriu, ktorá bola uznávaná ako zákonná, a mladšiu Alžbetu, narodenú v roku 1533, ktorú pokladali za nezákonnú, lebo jej matku Annu Boleynovú dal kráľ sťat' pre obvinenie z manželskej nevery. Poradie následníctva sa stanovilo takto: prvý bol, samozrejme, Eduard; v prípade, že zomrie bez detí, na trón nastúpi Mária, a ak ani ona nebude mať deti, treťou na tróne bude Alžbeta. Na severe, v Škótsku, ktoré susedilo s anglickým kráľovstvom, sa skrýval hrozivý tieň: ak Henrich nezanechá bezprostredného potomka, anglická koruna pripadne škótskej kráľovnej Márii Stuartovej, ktorá bola ešte dieťaťom. Vzhľadom na zložité príbuzenské vzťahy bola ďalšou dedičkou. Tak to jednoznačne predpisovali zákony.

Henrich svojou kráľovskou vôľou teda usporiadal následnícke poradie a šľachtici a lordi poslušne súhlasili. Lordi, o ktorých dve a pol storočia neskôr Mária Stuartová, postava v dráme veľkého nemeckého básnika Schillera, posmešne hovorí:

*I to viem, ako
Čestný snem lordov, priam tak predajný,*

*Jak dolná snemovňa, kul zákony
A odvolával, uzatváral, rušil
Manželstvá, podľa vôle vladára,
Dnes anglickú princeznú vydiedil.
A potupil ju menom bastarda
A zajtra korunoval za kráľovnú.
Viem, ako títo vážni sudcovia
Zmenili štyri razy presvedčenie
I svoju vieru počas štyroch vlád.*

Mária Stuartová

Anglických lordov však viedla k súhlasu nielen ich vrodená poslušnosť. Radšej pripúšťali, že v prípade potreby slávnostne znovu uzákonia Alžbetu, ktorú predtým slávnostne postavili mimo zákona, než by mala anglická koruna pripadnúť škótskej Márii. Jednou z hlavných príčin, prečo sa obávali stuartovského panovníckeho rodu, bola skutočnosť, že Mária bola katolíčka. V Škótsku sa šľachta rozdelila na dva veľké tábory: na skupinu katolíkov a na protestantov, vyznávačov novej viery. A osoba kráľovnej vplývala na vzrastajúcu silu katolíkov, ktorí mali získať prevahu. To by sa však anglickým mocipánom veľmi nepáčilo, ak by sa protireformácia rozšírila aj do ich krajiny. Keď sa kráľ Henrich VIII. v roku 1531 rozišiel s Rímom a pápežom, došlo ku konfiškácii mnohých kláštorných a iných cirkevných majetkov. Rozdelili si ich protestantskí lordi, z koristi však zostalo dosť aj drobnej šľachte. Nástup Márie Stuartovej by mohlo koristiť ohroziť. Radšej nech po Eduardovi a Márii príde ďalšia Tudorová – Alžbeta; v najhoršom prípade odvolajú uznesenia o jej nezákonnosti.

Cisárovi Karolovi V. neunikla neistota okolo anglického následníctva trónu. Nemohol však pomýšľať na nejaké zasahovanie, pretože jeho ríša práve prežívala ďalšie kritické obdobie. V nemeckých štátoch ríše sa medzi katolíckymi a protestantskými panovníckymi spojencami rozpútala tzv. šmalkaldská vojna, ktorá trvala dlhé dva roky. (Pomenovali ju podľa mesta Schmalkalden, kde protestantskí nemeckí panovníci uzavreli obrannú alianciu a protialianciu). Vnútroštátne starosti teda znemožnili Karolovi V. venovať sa účinnej zahraničnej politike.

Cisárov záujem zvyšovala skutočnosť, že stuartovská hrozba pre Anglicko sa do určitej miery prejavovala aj na kontinente, dotýkala sa záujmov španielsko-nemeckej ríše. V roku 1548, druhom roku panovania desaťročného Eduarda, ktorý nastúpil na trón po smrti Henricha VIII., uzavrela škótska kráľovná, šesťročná Mária Stuartová, dynastické manželstvo s francúzskym následníkom trónu princom Františkom. Ako známy úhlavný nepriateľ sa tak Francúzsko dostalo do spojenectva so Škótskom; nevyspytateľné okolnosti však môžu zapríčiniť, že jedného dňa bude mať do činenia aj s anglicko-škótskym kráľovstvom, zjednoteným pod spoločným panovníckym žezlom, a to by už bolo vážne nebezpečenstvo.

Karol si uvedomoval, že musí urobiť nejaké protiopatrenie. Práve vtedy, po šesťročnom panovaní, zomrel vo veku šesťnásť rokov chorľavý Eduard VI. a podľa vopred stanoveného následníckeho poradia nastúpila na anglický trón jeho staršia sestra Mária Tudorová. Po zdĺhavých diplomatických rokovaniach cisár Karol požiadal kráľovnú Máriu o ruku pre svojho syna Filipa, hoci bola od neho o dvanásť rokov staršia.

Anglický kráľ Henrich VIII.

Španielsko-anglické manželstvo vzbudilo veľkú pozornosť v celej Európe. V Anglicku sa na túto udalosť dívali so znepokojením a s hnevom. Mária bola spolovice španielskeho pôvodu (bola dcérou kráľa Henricha VIII. a Kataríny Aragónskej), prikláňala sa ku katolicizmu, a to už aj dovtedy znepokojovalo anglických mocipánov, ktorí zbohatli vďaka Henrichovej náboženskej reforme. A teraz dostala ešte aj španielskeho manžela!

Mária Tudorová, mladšia sestra anglického kráľa Henricha VIII.

Medzi ľuďom, v krčmách, mestských hostincoch i vo vidieckych šľachtických sídlach sa šírili znepokojivé chýry: onedlho obsadia Anglicko Španieľi. Protestantští kazatelia preto intenzívne hlásali, že vo vlasti kráľovského

manžela už vyše pol storočia sústavne a úradne funguje Svätá inkvizícia rímskej cirkvi, táto hrozná organizácia, ktorá doslova ohňom a mečom, hranicami a mučiacimi nástrojmi kynozí inovercov. Šírili sa správy, že pannonník Filip bude chcieť pravdepodobne aj v Anglicku zaviesť túto obávanú inštitúciu na vykorenenie všetkej protestantskej viery.

2

Pobyt Filipa v Anglicku sa začal nepriaznivo. Dostalo sa mu neprívetivého až nepriateľského privítania, ľudia sa mračili, zazerali, hundrali. Proti príchodu Španielov do Anglicka sa sprisahala aj príroda. Keď nádhernými vlajkami vyzdobená španielska flotila, pozostávajúca zo stodvadsaťpäť lodí, vplávala do prístavu v Southamptone, darmo ukazoval kalendár koniec júla, celá krajina bola zahalená do hmly, bolo sychravo a pršalo. Španielskemu sprievodu, zvyknutému na teplejšie podnebie, drkotali zuby. Z prístavu sa potom sprievod na koňoch pohol smerom na Winchester, kde na svojho ženícha čakala kráľovná. Po niekoľkohodinovom putovaní sa Španieli podobali skôr na zmoknutých vrabčov než na slávnostnú procesiu. „Zlé znamenie,“ šepkali si mnohí poverčiví Španieli. Princa Filipa sprevádzalo mnoho predstaviteľov vysokej i drobnej šľachty zo Španielska a Nizozemska. Na anglických brehoch čakal Filipa krásne ozdobený cisársky dokument. Cisár Karol sa totiž v prospech svojho syna zriekol jednej koruny a Filip mohol predstúpiť pred svoju nevestu ako kráľ neapolský.

Ináč prebiehalo všetko v poriadku. Slávnostné privítanie a svadba, prirodzene, podľa katolíckeho obradu. Na druhý deň ráno osedlal posol koňa a letel k prístavu, aby poslal správu Karolovi: kráľovský pár strávil noc spolu, manželstvo sa teda stalo právoplatným. Cisár Karol prikývol: zdá sa, že sa podarilo, aspoň na nejaký čas, diplomatické obklúčenie Francúzska.

Zlé predtuchy anglických protestantov sa po uzavretí manželstva splnili. Aj Filip čiastočne môže za to, že sa chorľavá a slabá kráľovná dostala na stránky dejín ako Krvavá Mária. Radcovia Márie i radcovia nebohého kráľa Henricha, ktorých prepustili z väzenia, sa ochotne pustili do násilnej protireformácie, čím si chceli vynahradiť aj svoje osobné krivdy. Filipova prítomnosť zosilnila napätie v krajine. Potláčanie protestantizmu a vynášanie katolicizmu na piedestál bolo sprevádzané väznením, konfiškáciou majetkov, upaľovaním a popravami.

Keby bol Filip dostal v Anglicku väčšiu moc, krviprelievania by bolo pokračovalo v ešte väčšej miere. Umiernenejší členovia anglickej kráľovskej rady sa však už vopred poušilovali oklieštiť moc kráľovského manžela, ktorý prišiel z cudziny. Dôkazom toho sú najdôležitejšie body svadobnej zmluvy:

- počas trvania manželstva môže Filip užívať titul „kráľ anglický“, ale na výkon panovníckej moci je oprávnená jedine kráľovná;
- Španieli alebo iní cudzinci nemôžu dostať anglický verejný úrad ani majetok;
- Filip musí mať v úcte anglické zákony, každému šľachticovi musí ponechať doterajšie privilégia;
- kráľovský manžel si nemôže privlastniť ani majetok, ani cenné predmety z anglických korunovačných majetkov;
- Anglicko nemôže byť za žiadnych okolností prinútené k tomu, aby sa zúčastnilo na vojne cisára proti Francúzsku;
- ak z manželstva Filipa a Márie vzíde mužský potomok, bude dedičom anglického trónu, no súčasne aj dedičom nizozemských dŕžav; ak Don Carlos, Filipov syn z prvého manželstva, zomrie mladý alebo bez detí, španielska koruna bude tiež dedičstvom mužského potomka, pochádzajúceho z teraz uzatváraného manželstva;
- ak toto manželstvo zostane bezdetné, po smrti Márie prestávajú akékoľvek nároky Filipa na anglický kráľovský titul a práva.

Boli to tvrdé podmienky. Mária však ešte žila a ani nie tri mesiace po sobáší, v októbri 1554, sa začali šíriť správy, že kráľovná je v poŕehnanom stave. Koncom novembra už dostal o tom anglický parlament úradnú správu a začali sa vypracúvať výchovné plány dieťaťa, ktoré bolo na ceste. Tucty majstrov a tkáčov na kráľovskom dvore pracovali na krásne zdobených kolískach, detskej výbave, vyrábali sa aj hračky pre nového následníka trónu.

Nevedno, čo bolo základom chýrov, ktoré sa ukázali byť nepravdivé. Zmenu obrysov kráľovninho tela mohla zapríčiniť brušná vodnatieľka, nádor alebo to mohla byť zdanlivá ŕarchavosť na hysterickom základe; z dobových lekárskeých záznamov sa nedá presne zistiť príčina. Jedno je isté: z manželstva Filipa a Márie Tudorovej nevzišiel ani teraz, ani neskôr nijaký potomok. To bol posledný úder pre dômyselne vypracovaný plán cisára Karola.

Inakšie, v tom čase už bolo Karolovo zdravie načisto nahlodené. Trápi-li ho rodinné dedičné choroby: dna a zlatá žila. Zmocnila sa ho celková te-

Filip II.

lesná i duševná vyčerpanosť, ani zďaleka sa nepodobal svojmu predchádzajúcemu ja. V roku 1555, po porade so svojimi najvernejšími, sa definitívne rozhodol vzdať trónu.

V auguste 1555 dostal Filip príkaz od otca, aby prišiel do Bruselu. Budúci nositeľ španielskej koruny nastúpil 29. augusta v Doveri na loď. Po ročnom manželstve nebolo preňho ťažké opustiť chorľavú, mimoriadne škaredú a vzhľadom k manželovi starú ženu. Veď už v deň uzavretia manželstva poznamenal s krutou iróniou Ruy Gomez, jeden z Filipových dôverníkov: „Toto manželstvo sa neuzavrelo pre telesné rozkoše.“

Filip teda musel cestovať do Bruselu, aby prevzal moc. Inak bolo pre Karola veľmi príznačné, že hoci bol cisárom nemeckej ríše a španielskym kráľom, za miesto ukončenia svojho dlhého panovania a odovzdania trónu